

Bojan Savić Ostojić

LUDVIG HOL ILI NEISCRPNA KNJIGA

O *Beleškama* Ludviga Hola

Ludvig Hol u Ženevi (foto: Mario Miler)

„Ništa od onoga što radiš ne sme biti priprema”, piše Ludvig Hol u sekciji „Varia” svojih *Beležaka*, a na drugom mestu, rugajući se svemu što se unapred predstavlja kao teško, dodaje: „Ne može biti tako jednostavno! Još je jednostavnije!” Oba gesla bi se mogla primeniti na ličnu poetičku revoluciju koja je snašla ovog švajcarskog pisca kad je prestao da bude poklonik kulta klasičnog, apstraktno savršenog dela i kad je svu energiju, dotad trošenu na spekulativno sanjarenje, uložio u pisanje bez pripreme, lišeno unapred zadatog tematskog okvira i formalnog obrasca. To preusmerenje ambicije bilo je kapisla za nastanak knjige *Beleške ili O pomirenju bez žurbe* (*Die Notizen oder Von der unvo-reiligen Versöhnung*).

Pisana tokom 1930-ih godina, objavljena gotovo pola veka kasnije, ovo je ne samo Holova najvažnija knjiga već ujedno jedan od najznačajnijih teftera objavljenih u XX veku.

Iako se njegove *Beleške* kao poduhvat po mnogo čemu mogu uporediti sa Valerije-vim *Sveskama* (pri tom valja istaći da su u slično vreme radili na sistematizaciji svojih zapisa), Ludvig Hol je nepoznat i među germanistima. Rođen 1904. u Netštalu (kanton

Glaris), bio je proteran iz gimnazije zbog komunističkih ideja. Mada se za Hola, u mladosti ubedenog socijalistu, nikako ne bi moglo reći da je bio aktivista, ovo isterivanje ga je obeležilo za ceo život. Više se nikad nije školovao. Sa dvadeset godina je pobjegao iz Švajcarske i potucao se po Francuskoj, Austriji i Holandiji, živeći samo od retkih subvencija švajcarskog književnog društva i pomoći prijatelja. Najstarije beleške datiraju iz 1926. za vreme boravka u Parizu, ali o njihovom skupljanju i pretvaranju u knjigu Hol prvi put počinje da razmišlja u Hagu, početkom tridesetih godina. U periodu između 1934. i 1936. „u stanju krajnjeg duhovnog očajanja”, kako sam piše u predgovoru, počinje da ih organizuje. Godine 1937. vraća se u Švajcarsku, ali ne u rodni kanton već u Ženevu, gde će, sređujući svoje beleške, praktično boraviti do smrti. Odatle datira (u Švajcarskoj) čuvena predstava Ludviga Hola kao stanovnika ćumeza koji liči na mračnu komoru, pored kojeg, na štrikovima za veš, visi gomila presavijenih cedulja.

Ludvig Hol je pisao čitavog života, ali najveći deo njegovog opusa objavljen je posthumno. Po povratku u Švajcarsku ukoricao je jedan izbor beležaka pod naslovom *Nuancen und Details* (1939), nakon čega u Cirihu, kod izdavača Artemis, objavljuje prvi tom *Die Notizen* 1944. Ubrzo se sa izdavačem sudi jer ovaj odbija da objavi drugi tom, svestan da ništa neće prodati. Iako je Hol pobedio i izdejtvoavao objavljivanje drugog toma 1954, proces ga je iscrpio. Tek sedamdesetih godina, zahvaljujući interesovanju velikog urednika Zigfrida Unzelda, Zurkamp počinje da objavljuje *Beleške* u nastavcima, i to poglavlje po knjizi. Hol tada stiže prve fanove među piscima, pre svega iz Švajcarske i nemačkog govornog područja; s njim se druže između ostalih i Fridrih Dirmat i Fransis Ponž. Na insistiranje Unzelda i Adolfa Mušga, Hol 1975. objavljuje pripovest *Uspinjanje (Berfahrt)* koju je pisao proteklih pedeset godina. Tri godine kasnije dobija Nagradu „Robert Valzer”, a 1980. Petrarkinu nagradu; kako je već star, u njegovo ime nagrade će primiti Mušg i Peter Handke. Ludvig Hol će umreti 1980, nekoliko meseci pre nego što mu Zurkamp ostvari san i objavi celokupne *Beleške* u jednom tomu.

Tada počinje upoznavanje Holovih fioka. Šest godina kasnije izaći će i drugi tom beležaka pod naslovom *Naknadne beleške: sa margina koje naviru (Von den hereinbrechenden Rändern: Nachnotizen)*, koje su prema autorovim instrukcijama priredili Johannes Berlinger i Hugo Zarah. Otad će iz njegovih rukopisa, koji se čuvaju u Švajcarskom nacionalnom arhivu u Bernu, biti objavljeno skoro desetak knjiga, uglavnom pripovesti i dnevnika iz mladosti. Materijal ni izbliza nije iscrpen: prema Holovoj biografkinji Ani Štisi, u naredne dve godine u Zurkampu očekuje se objavljivanje četiri pripovedna „izveštaja” koji su napisani tokom tridesetih i četrdesetih godina. Hol se tako ispostavlja i kao netipičan sveskopisac: za razliku od drugih autora tefera, svoje konvencionalnije radove pisao je za fioku. U prvi plan je stavljao beleške, trudeći se da ih objavi za života.

Ludvig Hol se opredeljuje za formu beleške u trenutku kad nailazi na teškoće pri organizovanju jednog narativnog projekta. Početak je tridesetih godina, Hol životari u Hagu, a izdavači neprekidno odbijaju njegove, mahom pripovedačke i esejističke predloge. Kao i uvek, prate ga materijalne teškoće i piše svima koje iole poznaje tražeći pomoć. Kao odgovor na jednu poslatu priču, u septembru će dobiti pismo od poznanika Ernsta

Brečera, koji ga poziva da se okane pripovedanja o piscu i spisateljskim mukama, dodajući: „Tvojim pričama fale fabula, ljubav i politika. [...] Počni da pišeš o služavkama, slugama, kurvama, sekretaricama, pa čak i školskim učiteljima... Pisanje ne znači biti esteta pred estetama već biti glas naroda pred narodom”¹ Reagujući burno na ovu lekciju, prema biografkinji Ani Štisi, Hol počinje predanije da obraća pažnju na materijal koji je nagomilao u sveskama, u vidu pripreme za pripovetku. Otpočeta 1926, ta sirova građa osam godina kasnije broji više od 4000 stranica. Nakon klasifikacije i prve grube podele na „hronike, dokumentarne i intimne beleške, skice, novele”, Hol rešava da svoje buduće delo zasnuje na samim tim zapisima, na njihovoj neposrednosti i sirovoj svežini. Tada ih prvi put naziva *Beleškama*, Die Notizen, koristeći određeni član, kao da ih je proizveo u novi književni žanr.

„Hol odlučuje da spontane i provizorne zapise”, piše Ana Štisi, „proglasi konačnim proizvodom. Naročitim blagom smatra one beleške koje mu dolaze kada prestane sa kućenjem.”² Ne bi bilo pogrešno zaključiti da je, poput Kolridža, Žubera i Valerija, i Hol svoje sveske najpre koncipirao kao „predah od književnosti”. Njegovom koncentrisanju na ovu formu posebno kumuje Lihtenberg, koga neumorno iščitava i komentariše duž cele knjige, ali i Gete i Valeri, iako u trenutku pisanja nije mogao znati za njegove *Sveske* (objavljene prvi put između 1957. i 1961).

Ipak, ambicija ne dozvoljava Holu da se zadovolji običnim vođenjem svezaka koje će trajati decenijama u miru spisateljske fioke. Njemu uz to ne pada na pamet da svoje beleške objavi u obliku u kojem ih je sam zapisivao, poštujući hronološki redosled: to bi previše ličilo na dnevnik. Ujedno bespogovorno izjavljuje: „Ovo nije zbirka aforizama.”³ Hol oseća potrebu da delu koje će stvoriti na osnovu zapisa pruži strožu strukturu koja će odražavati kretanje misli u svim pravcima. Paradoksalno, ova tendencija ka zaokruživanju kod autora je proistekla iz skeptičnog odnosa prema celini: „Ovoga sam potpuno svestan: moj rad nikad neće biti završen. To je za mene samo dodatni razlog da stremim konačnom.”⁴ Organizacija zapisa postaće jednako važna kao i zapisivanje samo. „Proces biranja, ređanja i skraćivanja beležaka bio je dugačak”, piše Hol u predgovoru iz 1980. „Beleške sam raspodelio prema principu simultanosti, koliko god je to praktično bilo moguće. Ta nova metoda organizacije proistekla je iz moje želje da pružim strukturu celini, strukturu koju gotovo niko do dana današnjeg nije primetio.”⁵

Beleške će stoga biti izdvojene na dvanaest poglavlja. Bez obzira što će ona poneti transparentne tematske naslove – „O radu”, „O pristupačnom i nepristupačnom”, „Pričanje, Časkanje, Čutanje”, „Čitalac”, „Umetnost”, „Slika”, „Varia” itd. – poglavlja će pokriti mnogo više nego što naslovi sugerišu. Mnogi zapisi se ponavljaju u varijacijama, javlja-

¹ Stüssi, A. (2022). *Ludwig Hohl, une biographie des années 1904–1937*. Orbe: Bernard Campiche Editeur, 378–379.

² Isto, 388.

³ Hohl, L. (2021). “Author’s preface”. *The Notes or on Non-premature Reconciliation*. (T. Luis, prev.). London: Yale University Press, 23.

⁴ Hohl, L. (2021) “Varia, Autobiographical Appendix”. *The Notes or on Non-premature Reconciliation*. VII. 175, 242.

⁵ Isto, 24.

ju se po celoj knjizi kao lajtmotivi. Hol je, moglo bi se reći, organizovao knjigu kao lavirint sa provizornim, navodno čvrstim uporištima među kojima će neprekidno varirati svojih nekoliko opsesivnih tema. Svestan uslovnosti tematskih okvira, sam Hol ističe: „Iz čisto spoljašnjeg razloga, najrazličitiji izvorni fragmenti okupljeni su u ovo delo koje se razvilo sledeći drugačiji zakon.” Holu je, prema Ani Štisi, stalo do tog teško uhvatljivog zakona: on očekuje od dobronamernog čitaoca „da oseti vezu među beleškama, a da ne pribegava nekakvom eksplicitnom sistemu”.⁶

Ono što *Beleške* dodatno približava sveskama iz ovog feljtona jeste činjenica da iz njih izostaju autobiografski pasaži. U njima nema „fragemnata jednog života”: *Beleške* su fragmenti neprekidnog rada. Kad se javi autobiografsko, ono je prilika da se napiše izveštaj iz određene, posebne situacije u koju je autor silom prilika doveden, naročita scena koju je primetio ili rečenica koju je uzgred čuo. Ova tendencija će se odraziti i u naknadno otkrivenom, pripovednom delu njegovog opusa: jedan deo nedavno objavljenih tekstova nose žanrovsku odrednicu „izveštaji”: „Neobični preokret” (*Die Seltsame Wendung*) i „Izveštaj o unutrašnjem boravku” (*Bericht über einen inneren Aufenthalt*). Hol u celom svom opusu pokazuje da iskustvo shvata pre svega kao eksperiment čiji je cilj da stavi sopstvenu budnost na proveru.

Centralni pojam Holovih *Beležaka* je rad (*Arbeit*). Iako Hol smatra da je rad najveće čovekovo dostignuće, on radom ne smatra obavezni posao, nadničenje koje se obavlja u zamenu za zaradu i stoji u korenu društva. Holov „Arbeit” nije ni „zauzetost” ni Paskalov „divertissement”, niti je nešto „u čemu možemo drugima biti od pomoći”.⁷ Holov rad je striktno individualan trud putem kojeg se čovek ostvaruje, ili hrišćanskim rečnikom rečeno, spasava: „Ako ste postali potpuno svesni kratkotrajnosti života, prvo ćete poželeti da odmah nešto *uradite* (s prilično drugačijom ozbiljnošću nego kad vas neka spoljna sila na to natera). A samo ovakvo *delanje* – aktivnost u koju se upuštate iz unutrašnje potrebe a ne da biste udovoljili spoljnim pritiscima – jeste vitalno i spasonosno”.⁸ U njegovom promišljanju ovog termina ne nalazi se nikakva skica književne utopije niti predlog za razmišljanje društvu. Holova uputstva su namenjena isključivo pojedincu. Njegov „rad” lično tumačim pre svega kao prisebnost, budnost, na sličan način ga vidi Ana Štisi: „Rad za Hola podrazumeva zahtevan stav: snažnu prisebnost duha, pažnju za nešto novo što može da se ukaže, za pojave na obodu glavnog toka, odbijanje konvencionalnog pogleda na svet.”⁹ Iz te stalne zahtevnosti prema sebi i potrebe da se sve uradi svojim rukama potiče i druga karakteristika *Beležaka*: otklon od teorije („Teorija je neprijatelj. Posmatranje je saveznik”, II, 241),¹⁰ što koincidira i s njegovim definitivnim odbacivanjem religije. Umesto uopštavanja koje i dalje pripada apstraktnoj misli, Hol artikuliše potrebu za posvećivanjem konkretnom, površinskom, onome pored čega se uobičajeno prolazi, što se podrazumeva i zabašuruje; uzbuđuje ga nagla pažnja onome s čim se srećemo

⁶ Stüssi, A., nav. delo, 464.

⁷ Hohl, L., *The Notes*, I. 2, nav. delo, 27.

⁸ Isto, I. 1, 26.

⁹ Stüssi, A., 11–12.

¹⁰ Hohl, L., *The Notes*, II. 241, 124.

svakog dana, u šta je ponekad potrebno da pogledamo kao da ga vidimo prvi put. („Jedino što nam je potrebno jeste da naučimo da posmatramo”, piše u XII poglavlju s naslovom „Slika”).¹¹

Osvrćući se na podnaslov knjige, Hol u predgovoru, na sebi sasvim svojstven način, ispaljuje: „Ako neko ko je dublje zašao u knjigu i dalje ne razume šta znači *pomirenje bez žurbe* neka je odmah odloži, barem na neko vreme.”¹² U devetom poglavlju *Beležaka*, s naslovom „O književnosti”, pojavljuje se termin „zbrzano pomirenje” i primenjuje se na švajcarski kontekst: „Švajcarska pati od prebrzog pomirenja što je, da se precizno izrazim, čista površnost”. Hol potom sitnijim slovima dodaje: „Neverovatno kojom brzinom Švajcarci, iako sami nisu neproblematični, iznalaze skladna rešenja kad se suoče sa duhovnim ili intelektualnim nesuglasicama, koliko brzo i bez truda uspevaju u tome a da sami ne osećaju neslaganje; iz toga možemo zaključiti da su se izveštili u iznalaženju harmoničnih rešenja”¹³ (IX, 10). Ova opaska o „brzom pomirenju” mene je neobično podsetila na definiciju „pogubne harmonije” koju artikuliše Fric Zorn u autobiografskom romanu *Mars*, takođe je vezujući za švajcarsko društvo: „Upravo to što sam živio u najboljem od svih svetova bilo je loše, dakle, nesreća je bila u tome što je u najboljem od svih svetova sve bilo sama uгода, sklad i sreća.”¹⁴

Holova biografkinja ističe da je, nakon kratke slave, Ludvig Hol brzo zapao u zaborav. Krajem osamdesetih, na francuski ga je preveo švajcarski pisac Etjen Berilije (*Les Notes ou Sur la réconciliation non-prématurée*, knjigu je objavio *L'age d'homme* 1989), a nedavno je doživeo engleski prevod (*The Notes or On non-premature Reconciliation*, Yale University Press, prevela Tes Luis, sa predgovorom Džoše Koena, 2021). U svoje vreme su ga, dakako, hvalili Friš i Breht. Po današnjim, konzumerističkim merilima, Hol je teško svarljiv autor. Neki njegovi sudovi iz *Beležaka* nisu dobro „ostarili”. Za njih se uz to nikako ne može reći da su ujednačene niti da streme istom cilju: one variraju i po ritmu i po zamahu i po uspelosti, a redundancije su često na rubu podnošljivog; poneke zvuče jednostavno mladalački. Hol se može uporediti s Kolridžom po nedarovitosti za dugi dah: njegovi eseji često se svode na smenjivanje definicija koje je zapisao u različitim vremenskim periodima. Umesto da razvija misao linearno, kako ističe Tes Luis, prevoditeljka na engleski, „Holova misao teži da se razvija u spirali”.¹⁵ Učestalo se, osim toga, javlja ton intelektualnog snobizma, razdvajanja umetnika od puka i malograđanštine koju Hol zove „apotekarima”.

Iz mog ugla, Holov najveći uspeh je u tome što je uspeo da u knjigu prenese formu sveske. Neke od svojih beležaka redigovao je neumorno u periodu od četrdeset godina koje razdvajaju prvo finalizovanje (1937) i prvo kompletno izdanje u Zurkampu (1980).

¹¹ Hohl, L. (1989). *Les Notes ou Sur la réconciliation non-prématurée*. (E. Barillier, prev.). XII, 25, Lausanne: *L'age d'homme*, 451.

¹² Hohl, L. “Author's preface”, *The Notes*, 24.

¹³ Hohl, L. *The Notes*, IX, 10, 256–257.

¹⁴ Zorn, F. (1985). *Mars (Neisplakane suze)*. (Š. Halambek i L. Držić, prev.). Zagreb: SNL, 8.

¹⁵ Lewis, T. “Introduction”. *The Notes*, 15.

Sav taj rad knjizi pridaje vremensku i formalnu slojevitost. Bio bih čak slobodan da kažem da su *Beleške* jedna od onih knjiga koje zahtevaju da se otvaraju s vremena na vreme, nasumice. Nju valja čitati kao da je registrator pun cedulja na kojima je beležio izvorne zapise, među kojima je redosled nevažan, od kojih je svaka podjednako značajna. Izgleda da nam je Hol baš s namerom da pokaže koliko je celina nedostižna podario jedinstvenu, neiscrpnu knjigu, iz koje se ništa ne može štrpnuti, koja se mora imati u integralu; takoreći, otelotvorio je borhesovski san, lišivši ga svake mistifikacije. A sudeći po otkrićima iz njegove arhive čije je objavljivanje na pomolu, Hol je autor koga ćemo tek otkriti.